

वेद ६९८ R.५२

अथर्व - प्रातिशारथ्यम्

वेद ६१८ २

R.

ACC. 20064
28875

प्रतिष्ठापक

अध्यक्ष
सं. सं. वि. वि.
गारापदी

१-१-१९९७

Printed by Ramchandra Yash Shedge, at the 'Nirnaya-sagar' Press,
23, Kolbhat Lane, Bombay.Published by A. C. Woolner Esq., M. A. (Dean, Punjab University),
Lahore.

अथर्व-प्रातिशाख्यम् ।

तच्चाप्रकाशितचरम्

अथर्वसंहिताया लक्षणग्रन्थानामन्यतमं सुप्ररत्नं
विविधविषयया भूमिक्यान्वितं नैकपरिशिष्ट-
चक्रेण चोपस्कृतम् ।

उचपुरीयदयानन्दनाथमहाविद्याचार्येण, अतःपूर्वं पञ्चा-
विश्वविद्यालये संस्कृतानुसन्धानिकेन, एम्. ए.

एम्. ओ. एल्., इत्युपाधिधारिणा
विद्यार्थ्युपादेन

विश्वबन्धुशास्त्रिणा

पञ्चनदविश्वविद्यालयस्यव्ययेन तदध्यक्षबुलनर-
महानुभावानुमत्या च
नानादर्शपुस्तकाधारेण सटिप्पणं सम्पादितम्

प्रथमोऽयं भागः

मुम्बापुर्या निर्णयसागरे निर्णयं नीतः

वैक्रमान्द १९७९]

[सनाब्दः १९२३

ओ३म्

विश्वानि देव सवितर्दुर्गतानि परासुव ।
यद्भद्रन्तन्न आसुव ॥ यजु० ३०।३ ॥ १ ॥

हृदिस्थितो यो मनसोऽप्यगोचरः
समाधिगम्योऽनुभवैकदर्शनः ।
सतां निपेव्यो भवपाशनाशनो
हरिर्मदीयां स धिवं प्रचोदयेत् ॥ २ ॥

अथ श्रीअथर्ववेदप्रातिशाख्यसूत्राणि ।

ॐनमो ब्रह्मवेदाय ।
अथातो न्यायाध्ययनस्य पार्षदं वर्चयिष्यामः ॥ १ ॥

पदानां संहितां विधाय ॥ २ ॥

पदविधिरिति ॥ ३ ॥

४२२- द्विरुदात्तं बृहस्पत्यादीनाम् ॥ ४ ॥

४२३- प्रत्यश्चां द्वे उपोत्तमे ॥ ५ ॥

४२४- अवर्णमभ्य आकार एकादेशे विशेषः ॥ ६ ॥

४२५- अवर्णान्ताच्च ॥ ७ ॥

॥ - ईकारादौ च ॥ ८ ॥

४२६- एकारादौ च ॥ ९ ॥

1. P, व्ये for व्यय, evidently an error. 2. L, reads
Sūtras 2, 3 and 4 as one Sūtra. 3. a, unites Sūtras 4
and 5. 4. A, a and L, long १.

- ४६०- कृदन्ते श्रुपसर्गे ॥ १० ॥
 ४६१- गतिपूर्वो यदा घञ्चुः ॥ ११' ॥
 ४६४- उपसर्गपूर्वमाख्यादन् ॥ १२ ॥ २
 ४६६- वचने वचने पूर्वम् ॥ १३ ॥
 ४४०- एके न द्वे ॥ १४ ॥
 ४४२- द्विनतिकानि वा ॥ १५ ॥
 ✓ परकारणानि ॥ १६ ॥
 परयोगीनि ॥ १७ ॥
 अर्थपादादिपूदात्तमाख्यातमामन्त्रितपदम् ॥ १८ ॥
 व्याघ्रादीन्यनुदात्तानि पादादीनामपोदितम् ॥ १९ ॥
 वाक्यविपर्यये पदलोपेषु पादादिवत् स्वरः ॥ २० ॥
 चयोगादनिघातः ॥ २१ ॥
 वायोगादनिघातः ॥ २२ ॥
 आमन्त्रिताद् आयुदात्तात् ॥ २३ ॥
 लुप्तकारणान्यकारणानि वा ॥ २४ ॥
 अन्ययोगादनिघातः ॥ २५ ॥
 न हीत्यनेन युक्तानि ॥ २६ ॥
 यदित्यनेन समस्तेन ॥ २७ ॥

1. L, त्त for कृ; ४ for श्रु; B, Om. Stop after ओं. 2. L, combines 11 and 12. 3. A, एकन for एकेन. 4. L, ०ति for ०ति. 5. a, योगिति for गीति. 6. K and S आख्यातामन्त्रित for ०तमाम; K, S, L, आमन्त्रित for ०त; S, Om. पदम्. 7. A, a, B, L, पदम् for पादा. 8. B, लोपेषु for लो. 9. L, पदादि for पादादि. 10. B, चायोगा, for चयो, a case of retrospective false analogy, cf. Sūtra 22. 11. A, a and B, कण for कारण. P, कण for the first कारण in the text, an oversight. 12. L, एकेन for अनेन.

वचनात् परेण च सर्वत्र युक्तं वाऽपवादो वा लुप्तं वा उत्पदं
 येन योगः ॥ २८ ॥ १ ॥

इति प्रथमः पादः ॥

- ४५२- द्विपो बहुवचनम् ॥ १ ॥
 ॥ आमन्त्रितं देवं दैवीरिति सर्वत्र ॥ २ ॥
 ४५६- अर्धस्याऽसमविभागे ॥ ३ ॥
 ४५६- नपुंसकस्य तस्येदमिति वा ॥ ४ ॥
 ॥ जातिरन्तोर्दात्तम् ॥ ५ ॥
 ४५७- द्वितीयोदात्तानि ॥ ६ ॥
 ४५७- अकारात् प्रतिषेधात् परमुदात्तमजरादीनाम् इति ॥ ७ ॥
 ४५७- अकारान्तो ब्रह्मा ब्रह्मण इत्यस्मिन्नर्थे ॥ ८ ॥
 ४५६- नपुंसकमायुदात्तं ब्रह्म ॥ ९ ॥
 ॥ अन्तोदात्तानि ॥ १० ॥
 कौन्वेति संज्ञायामग्रन्थे ॥ ११ ॥
 दक्षिणा तद्धितान्तम् ॥ १२ ॥
 आशामाशिपि ॥ १३ ॥ ✓

1. B, वचनापरानि; P, S and K, वचनपरा. 2. A, a, वापवादो; L, वापदो for वापवादो. 3. B, S आमन्त्रित for ०त; a, वी: for दैवी; L, देवे for देवं; a, सर्वत्र for ०त्र. 4. A, a, B, Om. Stop. 5. P, S, K, L, unite 4 and 5. 6. A, अन्तो for ०न्तो. 7. a, B, read Sūtra S and 9 as one. 8. K, कस्यमिति संज्ञितायामग्रन्थे; S, कास्य इति; संज्ञिता is probably better, but the agreement of so many Mss. has induced the editor to adopt संज्ञा as a tentative reading. 9. B, तद्धितान्तम्.

४४

अथवेप्रान्तिशाख्यम् ।

[१३१२२]

अर्वाचीनमिति' प्रत्ययान्तरं वा ॥ १४ ॥
 महो देवस्य महतो देवसेति ॥ १५ ॥
 तद्वर्णलोपोऽन्तोदात्तत्वं च ॥ १६ ॥ २ ॥ ४४ ॥

इति द्वितीयः पादः ॥

पूर्वपदप्रकृतिसंज्ञाऽपवादः ॥ १ ॥

४२२-अनुदात्तानि ॥ २ ॥

भाकपातानि नागपदधानि ॥ ३ ॥

कम् इति निपातः ॥ ४ ॥

गधेति निपातः ॥ ५ ॥

आख्यातान्युपसर्गसङ्घानि ॥ ६ ॥

आमन्त्रितानि खरविशिष्टानि ॥ ७ ॥ १५

पादादीनामपवादः ॥ ८ ॥

आदिस्वरितानि ॥ ९ ॥

प्रकाशराणि स्वरितानि ॥ १० ॥

अनुदात्तानि स्वरितानि ॥ ११ ॥

द्विपकाराण्युचये ॥ १२ ॥

1. a, — इति प्रत्ययः. 2. A, Om. Stop between 15 and 10;
 A, तद्वर्णलोपोऽन्तोदात्तत्वं च. 3. तद्वर्णलोपोऽन्तोदात्तत्वं च. The author had
 constructed a sort of eclectic text which, however, L,
 procured later on, fully supported. 3. L, Visargas (:) after
 उपसर्ग and स्वरः. P, S, K, स्वरः तस्यापवादः. 4. A, a, B, किम्.
 It is, however, wrong. किम् is not a निपातः. न. a, पातः for
 निपातः. 5. B, आख्यातानि; a, सरदधानि, probably under the
 retrogressive and progressive influence of अन्यः. 7. S, आदिः.

१३१२०]

अथवेप्रान्तिशाख्यम् ।

४५

सर्वलिङ्गवचनेष्वसमासे तुन्वोपस्पृशतेति ॥ १३ ॥
 चत्वारि क्षैप्रश्च पंचपद्यामन्तोदात्तादीन्या(?)वात् ॥ १४ ॥
 उकारस्य सर्वत्र ॥ १५ ॥ ३ ॥ ५९ ॥

इति तृतीयः पादः ॥ प्रथमः प्रपाठकश्च समाप्तः ॥

अथ द्वितीयः प्रपाठकः ।

कान्यगा ॥ १ ॥

एकारो विभाज्यादेशश्छन्दसि ॥ २ ॥

रात्रितिरग्नय ॥ ३ ॥

अकमिति मकारलोपः ॥ ४ ॥ ७२२

शकवगेभ्याविष्ट परस्मात् ॥ ५ ॥

ईकारोकारौ च सामर्थ्ये ॥ ६ ॥

पूर्वमित्यभिधानार्थं सपकारम् ॥ ७ ॥

गकारलोपः प्रत्ययान्तरं वा ॥ ८ ॥ ७२२

अपवादो वा ॥ ९ ॥ ७२२

ब्रुपभ इति देवनागसङ्गणनम् ॥ १० ॥

1. A, a, B, तन्वोपस्पृशतीति; L, तन्वोः; P, S, K, तन्वोः;
 a, ends with Riti and B, with Riti only. For the text, of
 A, P, J, JJ, 4 and XVI, 1, 12. 2. S, पंचपंतोदात्ताः a,
 उपयोमन्तोः; P, ० निन्यायान्. 3. A, a, B and C only read 15
 separately. 4. S, B, कान्यगा. 5. L, सपकारः. 6. L, भाक
 Om. Visarga (:) at the end. 7. 1, ईकाराकारौ; L, ईकारौ;
 for the Text, of. Pāṇini, 1, 1, 19 and Caturadhyāyī, 1, 74.
 8. a, अस्पादो वा. 9. A, a, B and C, Om. the words after इति.

- ४०९- अस्तेः प्रपण्या मध्यमस्यैकवचनम् ॥ ११ ॥
 ४०९- इत्येतेरिहीत्यन्यत्र ॥ १२ ॥
 ४००- परस्तात् पुरस्तादन्यानि ॥ १३ ॥
 एकारान्तान्याकाराऽऽवाधे ॥ १४ ॥
 ४००- यान्याऽऽकारोपधानि (पकारान्तानि?) मकारान्तानि स्त्रियै(?)
 कवचनानि ह्रस्वोपधानि पुंस्त्वानि ॥ १५ ॥ ४ ॥ ७४ ॥

इति प्रथमः पादः ॥

- ४९९- ऊष्मान्तानि खरान्ताऽऽवाधानि ॥ १ ॥
 ॥ - लोपसंदेहे ॥ २ ॥
 ५००- वृतीयासंदेहे सांताच्च ॥ ३ ॥
 ५०२- आकारान्तात् प्रत्ययलोपिनः ॥ ४ ॥
 ॥ - आख्यातं गकारान्तादेव ॥ ५ ॥
 ॥ - भूतेऽद्यतन्या मध्यमस्यैकवचनम् ॥ ६ ॥
 ५०४- एना अनुदात्तम् ॥ ७ ॥

1. A, a, B, आस्ते; L आस्ते; १. ५. L, प्रपण्या; a, Stop after आस्ते; adds तेतेरिहे (?) before प्रपण्या, probably an erratic anticipation of *Sūtra*, 12; P, प्रपण्यामस्य, an error and not a *Var lec.* 2. a, B, इत्येतेरिहीत्यन्यत्र; L, इत्येतेरिहीत्यन्यत्र. 3. L, अन्यति. 4. S, P, आकारान्तादेव. 5. L, एकारान्तानि स्त्रियै. पकारान्तानि seems to be an erroneous accretion. All Mss, however, concur in this mistake; a, B, begin a new *Sūtra* at ह्रस्वोः, it may be a better division. 6. L, संताच्च; 7. d, P, S and K, ऊष्मान्तादेव आकारा; P, S, K' also add च before प्रत्यय; a, ends अस्तेरिति. 8. S, P, उकारा for गकारा; a, A, B, L alone stop after एव. 9. P, अनुदात्तं द्वितन्या; a, B, अद्यतन्य for अद्यतन्य. 10. L, Om. Stop.

- ५०४- ऊष्मान्तानि सकारे परतः संयोगादौ च ॥ ८ ॥
 ॥ - सकारादौ च ॥ ९ ॥
 ५०५- विश्वा विसर्जनीयान्त(न्ता ?): ॥ १० ॥
 खरान्तान्यूष्मान्ताऽऽवाधानि ॥ ११ ॥
 एना अन्तोदात्तम् ॥ १२ ॥
 खरान्तानि सकारेपरतः संयोगादौ च ॥ १३ ॥
 गोपा में स्तमभूतं गोपेति द्विवचने ॥ १४ ॥
 एकवचनं द्विवचनं बहुवचनान्यूष्मान्तानि ॥ १५ ॥
 प्रपा-कृपा-देवगोपा-इत्यतोऽन्यानि पा इत्यूष्मान्तानि ॥ १६ ॥
 भूरिधारा-शतधारा-मधुधारा-इत्येकवचनानि ॥ १७ ॥
 स्त्रीबहुवचनान्यूष्मान्तानि ॥ १८ ॥
 स्तनयन्नेति वृष्ट्या, पुर्जन्यस्य वृष्ट्या, अभीपतो वृष्ट्येति
 वृतीयैकवचनानि ॥ १९ ॥
 ग्राह्याऽमित्रान्, ग्राह्या गृहा(ः), ग्राह्येन विध्यामीति ॥ २० ॥
 एना पृथिव्या, पृथिव्योऽरसा, संतां दधामि पृथिवीं
 पृथिव्या, दिवा पृथिव्येति ॥ २१ ॥

1. a and B, ऊष्मान्ता for ऊष्मा. 2. B, सकारादौ for सकारा. 3. a, B, एता for एना. 4. A, a, B, L, alone read द्विवचने after इति. 5. A, a, B, L, Om. द्विवचनं; for textual certitude mark the plural ending of the *Sūtra*; B, Om. Stop between 14 and 15. 6. A, a, B, कृपा(पा) for कृपा; P, Om. पा in कृपा; A, a, B, पाद for पा इत्युः. 7. A, स्तनयन्ति; a, स्तनयन्ति; B, स्तनयन्ति; others, स्तनयन्ति; but, for the Text, cf. A. V. I, 12, 1. 8. a, गृहा for गृहा(ः); L, गृहान्, probably after अभिपान्; all except L, Om. ग्राह्या before गृहा; a, दधामि for विध्यामि. 9. a, पृथिवी for पृथिवी; B, Om. पृथिव्या दिवा after पृथिवी.

४८

अथर्वप्रतिशाख्यम् ।

[२३११]

ता वो नानामानि सिन्धवः, त्वं ता विश्वा, यस्ता विजानात्, आ घा ता गच्छान्, सर्वा ता युम अर्पितेति नष्टुं सकवहुवचनानि ॥ २२ ॥ ५ ॥ ९६ ॥

इति द्वितीयः पादः ॥

२०८- प्रो दीर्घः ॥ १ ॥

२०९- भूतैः स्यादितः ॥ २ ॥

२१०- छन्दसि ॥ ३ ॥

२११- अदन्तस्य ॥ ४ ॥

२१२- एष स व्यञ्जने ॥ ५ ॥

२१३- एकादेशे तु ॥ ६ ॥

२१४- आकारार्त्तं ॥ ७ ॥

२१५- कृदन्ते अन्यवर्णान्ताच्च ॥ ८ ॥

एना एहा आदयः प्रकृत्यो ॥ ९ ॥

ते प्रगृह्यमध्ये, भूतादिभ्यः ॥ १० ॥

पतिरुत्तरपदमाद्युदाचम् ॥ ११ ॥

1. P, नानामानि संभवः; A, B, सिन्धवःस्वम्; a, घा for घा, गच्छन् for गच्छान्; A, गच्छन् without the nasal. 2. L, Stop after इति. 3. L, प्रा ष्च ने. 4. A, S, Om. Anusvara on भूतैः; a and B only read ए with visargas. 5. L, puts Sūtra 3 and 4 together. 6. L, अदन्तस्य. 7. All except K agree. a and L Om. Stop after Sūtra, 5. 8. a, A, L, no Stop after आकारान्. 9. A, B, Om. nasal in एनाच. 10. All except S and P, प्रकृत्या for प्रकृत्या. 11. A, a, B, L, Stop after एष्ये.

२३१२]

अथर्वप्रतिशाख्यम् ।

४९

२३१३- द्विकाराणि ॥ १२ ॥

२३१४- द्विर्जकारे ॥ १३ ॥

२३१५- द्विर्लकारम् ॥ १४ ॥

२३१६- द्विपकाराणि ॥ १५ ॥

२३१७- द्वितकाराणि ॥ १६ ॥

२३१८- द्विनकाराणि ॥ १७ ॥

एकारान्तानि ॥ १८ ॥

नानापदानि ॥ १९ ॥

अभ्यासस्य ॥ २० ॥

२३१९- आकारान्तानि प्रेषण्या मध्यमस्यैकवचनानि ॥ २१ ॥ [२१३]

२३२०- नैर्गमी तकाराऽऽवाधे ॥ २२ ॥ [२१४]

स्वरितान्तान्युदात्तसंहितान्युदात्तेनैकादेशे ॥ २३ ॥

प्रतिषेधे उदात्तोऽसदादेशे ॥ २४ ॥

लकारावग्रहाणि ॥ २५ ॥

नकारावग्रहे प्रकृतिभावश्च ॥ २६ ॥

1. B, द्व for द्वि; a, उपकाराणि for उपकाराणि. 2. A, a, B, L, Om. र at the top. 3. a, द्वि for द्वि; B, लकारः for लकारम्. 4. S, उपधानि for उपदानि. 5. P, S, K, L, begin with short अ; L, stops before प्रेषण्या; A, प्रेषण्याः for प्रेषण्याः. 6. K, निगमी; A, B, नकाराः for तकाराः. 7. P, स्वरिताः; A, a, B, उदात्तं संहितानि. 8. A, प्रतिषेधे...शोऽकाराः; B, प्रतिषेधे उदात्तः; P, प्रतिषेधः. 9. a, B, read Sūtra, 28 and 27 together.

५

मकारावग्रहाणि ॥ २७ ॥

सु इत्येतेनोपसर्गेण ॥ २८ ॥

स्वशब्देन ॥ २९ ॥ ६ ॥ १२५ ॥

इति तृतीयः पादः ।

४०९- ददातेः ॥ १ ॥

४०२- इति सार्वधातुके ॥ २ ॥

४०१- रयिं दां इति भूते ॥ ३ ॥

समानाधिकरणे समानार्थे पदव्यवायेऽप्यसौ शतादीनि चान्तोदात्तानि ॥ ४ ॥

लुप्तशेषेणावग्रहः प्रकृत्यादेशश्च ॥ ५ ॥

दन्तपादहृदयोर्दकनासिकासहसमानरात्रिजायादारुमासाः

पुंसि शेकृच्छ्रमावद्वंसीरमिति (१) ॥ ६ ॥

नलोपे च पादस्य ॥ ७ ॥

दीर्घायुत्वायादिषु च ॥ ८ ॥

पातयतेर्दीर्घोपधस्य ॥ ९ ॥

1. अ, सुकारा०; B, लकारा०; L, पकारा०. 2. अ, म इत्येतेन. 3. A, सार्वधातुके; -a, सार्वधातुके. 4. B, दि for दा (:), but see A. V. II, 6. 5. A, B, Om. प in पदव्य०; K, व्यवाये; P, व्यवायेऽप्य०; a, शतादीनि for शतादीनि; चान्ते for चान्तोदा०; भवान्तो दा०; L, चांतोदा०. 6. P, प्रत्यादेशश्च for चान्तोदा०; भवान्तो दा०; L, चांतोदा०. 7. K, ०हृदयोनाः सहमान०; A, दारुसमासा०००वत्सीरमिति; a, दारुदासाः; B follows A; P, ०नासहसमान०० दासा०. 8. L, पादस्ये for पादस्य. 9. S, दीर्घायुदिषु. 10. A, B, a, L, पातयते. r at the end not in Mss.

पादयतिरन्यत्र ॥ १० ॥

पद्यतिरन्यत्र ॥ ११ ॥

सयकाराणि ॥ १२ ॥ २

तमित्यसिन्नर्थे ॥ १३ ॥

उत्तमा उत्तमेष्विति ॥ १४ ॥

तकारान्ते ॥ १५ ॥

नकारान्तानि मकाराऽवाधे ॥ १६ ॥

मकारान्तानि ॥ १७ ॥

नकारान्तानि ॥ १८ ॥ ७ ॥ १४३ ॥

इति चतुर्थः पादः । इति द्वितीयः प्रपाठकश्च ।

अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥

रेफप्रकृतिघोषवत् स्वरेषु ॥ १ ॥

अव्ययानि च ॥ २ ॥

आमन्त्रित उकार इतावनार्थे प्रकृत्या ॥ ३ ॥

४६८- अपिपूर्वो दधातिः ॥ ४ ॥

४७०- आग्नेर्दितसमासस्य ॥ ५ ॥

४७९- अनाग्नेर्दितानि त्रे(?) दितसदृशानि ॥ ६ ॥

1. A, B, तंकारान्ते. 2. A, a, B, L, तकारान्तानि. 3. L, ०स्वरेषु for ०स्वरेषु. 4. A, चुकार for उ०; ०नार्थे for ०नार्थे for Text, cf. C. A., I, 81; K, A and B, प्रकृत्या: at the end. 5. L, यदाति; A, B, K, P, दधाति; S, दधामि. 6. L, आमृ०; A, a, आम्र०. 7. B, S, K, आग्नेर्दितानाग्ने०; P, आग्नेर्दितानां त्रे०; L, Om. the portion after अनाग्नेर्दितानि. In all likelihood, ०तान्याग्ने० may be the genuine reading.

५२

अथर्वप्रातिशाख्यम् ।

[३१।२२]

पत्तणत्वोपाचारदीर्घत्वसमापत्तेः ॥ ७ ॥

कृणोत्विति ॥ ८ ॥

मतौ ह्रस्वः ॥ ९ ॥

संहितायां विसर्जनीयस्य ॥ १० ॥ ५८२

उचममुदात्तम् ॥ ११ ॥

उत्तरपदे ह्रस्वः ॥ १२ ॥

आद्यक्षरस्य वृद्धिः ॥ १३ ॥

यकारादौ बहुलं दीर्घः ॥ १४ ॥

गविप्रौ गनेपण इति न लोपो नकारस्य ॥ १५ ॥

द्यपथ्यं सहशेष्यायेत्येकारात् परौ यकारः ॥ १६ ॥

पूर्वपरौ ऋतौ ॥ १७ ॥

आकारैकारावागमौ पूर्वस्य ॥ १८ ॥

५५७ निभेभेणमन ॥ १९ ॥

५९६-अकारान्तान्वि(?)ति ॥ २० ॥

५९७-एकारान्ताच्च ॥ २१ ॥

५९८-उकारान्ताच्च ॥ २२ ॥ ८ १६५ ॥ (ओकारान्तस्तच्छ्र १६५)

इति गणना पादा ।

1. Same MS. उपचार for उपाचार. २, ३, उपारम्भ for उदात्तम्. ३, ५, मलोपः for मलोपः. ४, A, ५, B, L, P, K, ०महसेरपा, but मध्ये alone used in the A. V.; B, L, P, A, ०यकारात् for ०त्येकारात्. ५, P, K, इत्थी as a separate Sūtra. ६, L alone begins with long आ; L, ०रेकारागमौ; A, ०रागमौ; ५, ०रागमो for ०रावागमौ; B, P, S, K, ०आगमः. ७, A, इत्यत्र; ५, Om. इति before अन्यत्र. ८ S reads परस्मात् पूज्यावृत्ति before Sūtra. १०, But this has already been taught; vide, ११, १, १३.

३१।१८]

अथर्वप्रातिशाख्यम् ।

५३

४०३-उत्पूर्वो ह्रस्विः ॥ १ ॥

४००-एकत्रचनान्यत्र ॥ २ ॥

तकारान्तानि ॥ ३ ॥

ज्यन्ताद्वा सुर्न लुप्यते कृदन्ताद्वा ॥ ४ ॥

एकारादीन्येतेर्ह्यस्तन्याम् ॥ ५ ॥

४६९-आख्यातेन विग्रह उपसर्गेण च ॥ ६ ॥

४६९-अव्ययेन च ॥ ७ ॥

यथाशास्त्रं क्रमसंयोगे ॥ ८ ॥

४०५-रेफगध्ये तकारः ॥ ९ ॥

४०६-रेफगध्ये सकारः ॥ १० ॥

रेफगमौ ऋगमौ अथगीति नाभौ ऋनेः(?) ॥ ११ ॥

४०८-यकारान्तः संयोगः ॥ १२ ॥

॥ तकारान्ता संयोगा ॥ १३ ॥

तमौ ॥ १४ ॥

गमौ ॥ १५ ॥

कनौ ॥ १६ ॥

गनौ ॥ १७ ॥

४०२-ककारादि(ः)संयोगः ॥ १८ ॥

1. ५, कृपिः; P, कृपि for कृपिः. २, K, अत्र for अन्यत्र. ३, S, गमना-सुविग्रहेण. ४, ५, एकारान्तौ; ५, also लुप्यते. ६, एकारादि. ७, एतेर्ह्यस्तन्या; L, तान्ता. ८, A, इति, इयावी शुश्रूषीति; ५, ० शुश्रूषीति; P, begins तो इयावी; A, शुश्रूषीति; L, इयावी अथो शुश्रूषीविद्यो. The text here is extremely corrupt, no single codex can be said to be even partially right. For partial restoration, cf. A, P, ११, १३, L, ५, A, गमौ; ५, गमो.

४८५ रेफादि(ः)संयोगः ॥ १९ ॥

कृत्तीर्दृशनीतीकारः ॥ २० ॥

यो अश्वेनेति यकारः ॥ २१ ॥

विकारेऽव्यये वा ॥ २२ ॥

हैरण्यैरिति ण्यौ ॥ २३ ॥

ताम्रधृमा इति मरौ ॥ २४ ॥

नद्यो वेशन्ता इत्ययकारम् ॥ २५ ॥

त्वष्ट्रेव रूपम् इति वृतीयान्तम् ॥ २६ ॥

अपरुर्ध्व इति धमौ ॥ २७ ॥

कल्मलिः कुल्मलमितिलमौ ॥ २८ ॥

२८८ सत्ते द्वितकारम् ॥ २९ ॥

आर्द्रहस्ता समङ्क इति रेफङकारादिः ॥ ३० ॥

1. K, A, short तिकारः. 2. A, a; यो अश्वेनेति यकारान्ताः.
3. a, अव्यये. 4. S, द्विरप्ये; A, a, द्विरप्यौ; a, ends with
णायो; probably (ः) is an erroneous accretion to णायो;
an orthographic equivalent of णायौ; cf. *Description of*
Mss. 5. A, a, वेदमशन्त्या; a, ends with इत्यकारम्; Mss.
authority invariably includes the portion 'शन्त्या इवे'. The
Text offers the reading required by the A. V. as well as
the purport of the enunciation. A. V. 1. 3; 7 (वत्रे वेशन्त्या-
इव) and A. V. XI, 8, 10 (समुद्रा नद्यो वेशन्ताः) seem to have
been commingled. 6. S, मिति for इति; a, रुधा इति.
7. Mss. other than A, L, कल्मलमिति; P, कल्मलीमिति.
8. L; सन्ते. 15. The Mss. are very corrupt. More than
one *Sūtra*, has been dragged back from the next section.
Consequently, *Sūtra*, 30, is taught thrice. A and, a err most.
दीर्घोपधः सप्तधातु विसर्जनीयस्य comes between आर्द्रहस्ता and
समङ्क. Variants for समङ्क are समेत, समेत; रेफकारादिः
रेफनकारादिः, णकारादिः; उकारादिः संयोगः, for the Text, cf.
A. V. XII, 3, 13.

तिर्यमिति तिरौ ॥ ३१ ॥

ऋभ्र्वाणं मातरिभ्वरी इति भवौ ॥ ३२ ॥

अनन्तमन्तवच्चा समन्ते, प्रपद्मन्दिष्ठो, जिह्वां निर्वृन्दीति
नकारादिः ॥ ३३ ॥ ९ ॥ १९८ ॥

इति द्वितीयः पादः ।

नकारस्य विसर्जनीयः ॥ १ ॥

नकारस्य रेफः ॥ २ ॥

ह्रस्वोपधस्य तवर्गे प्रकृत्या ॥ ३ ॥

दीर्घोपधः सप्तधातु विसर्जनीयस्य ॥ ४ ॥

यथापरुसमासे सकारः कर्पयोः ॥ ५ ॥

पञ्चम्याः परौ ॥ ६ ॥

विसर्जनीयस्य सकारः ॥ ७ ॥

पत्वस्यापवादः ॥ ८ ॥ २९४

अनुपसर्गात् पकारः ॥ ९ ॥ २९४

पूर्वपदात् ॥ १० ॥

२०७ उपसर्गस्योत्तरपदे दीर्घः ॥ ११ ॥ २९४-१०७

अन्तिग्येऽन्तरपदे दीर्घः ॥ १२ ॥

इंग्येषु च ॥ १३ ॥

1. A, a, तिर्यौ for तिरौ; रयौ appears to be the real reading.
2. A, ऋभ्र्वाणं मातरिभ्वरी; a, ऋभ्र्वाणं भवौ भवौ; L, मातरि भ्वरीति.
Only K, observes the hiatus (प्रकृतिभाव) as adopted in the
Text. 3. L, alone अनन्तम् before अन्तः, Om. (ः) after
नकारादि (ः). 4. A, a, L, read *Sūtra*, 2 and 3 together. 5.
K, प्रकृत्या. 6. L, दीर्घोपधः, Om. सप्त see note 15 on III, 2,
30. 7. .1, a, Om. Stop. 8. A, a, L, Om. *Sūtra*, 10. 9. K, A,
L, अन्तिग्येषु; a, आन्तिग्येषु. 10. S, alone uses च in इंग्येषु.

नोटः

सूत्रका अष्टाडि वा पञ्चाडि लेखिइका अङ्कहम्

श्री ७५ प्रमाणका पृष्ठ संख्या हुन् । अतः उदाहरणसहित
जान्नु पर्दा तथा प्रकरण सुट्टाउनुपर्दा हुन् पृष्ठहम्
हर्न लेखिइन् ।

APPENDIX I.

Alphabetical Index to the Sūtras.

अ.	अव्ययेन च	iii, 2, 7.
अकमिति	ii, 1, 4.	
अकारादिति	i, 2, 7.	
अकारान्ताम्बि(?)ति	iii, 1, 20.	
अकारान्त इति	i, 2, 8.	
अबतौ लुप्तेति	iii, 4, 1.	
अयातो न्यायेति	i, 1, 1.	
अदन्तस्य	ii, 3, 4.	
अनाम्नेडितेति	iii, 1, 6.	
अनिग्येचितेति	iii, 3, 12.	
अनुदात्तानि	i, 3, 2.	
अनुदात्तानीति	i, 3, 11.	
अनुपसर्गादिति	iii, 3, 9.	
अन्तवच	iii, 2, 33.	
अन्तोदात्तानि	i, 2, 10.	
अन्ययोगादिति	i, 1, 25.	
अपरुध्मेति	iii, 2, 27.	
अपवाद इति	ii, 1, 9.	
अपिपूर्वे इति	iii, 1, 4.	
अभ्यासस्य	ii, 3, 20.	
अभ्यासस्येति	iii, 3, 14.	
अयंपादेति	i, 1, 18.	
अर्द्धस्येति	i, 2, 3.	
अर्वाचीनमिति	i, 2, 14.	
अवर्णमप्य इति	i, 1, 6.	
अवर्णान्ताश्च	ii, 1, 7.	
अत्रयाणि च	iii, 1, 2.	
अव्ययेन च	iii, 2, 7.	
अथादीनामिति	iii, 3, 15.	
अस्तेरिति	ii, 1, 11.	
आ.		
आकारेति	iii, 1, 18.	
आकाराव	ii, 3, 7.	
आकारान्तानीति	ii, 3, 21.	
आकारान्ताच्चेति	ii, 2, 4.	
आख्यातमिति	ii, 2, 5.	
आख्यातानीति	i, 3, 3.	
आख्यातान्युपसर्गेति	i, 3, 6.	
आख्यातेनेति	iii, 2, 6.	
आदिस्वरितानि	i, 3, 9.	
आयासरस्येति	iii, 1, 13.	
आमन्त्रित इति	iii, 1, 3.	
आमन्त्रितमिति	i, 2, 2.	
आमन्त्रितादिति	i, 1, 23.	
आमन्त्रितानीति	i, 3, 7.	
आम्नेडितेति	iii, 1, 5.	
आर्द्रह्रस्वा इति	iii, 2, 30.	
आशामिति.	i, 2, 13.	
इ.		
इकारादी च	i, 1, 8.	
इत्येपुच	iii, 3, 13.	
इति सार्वधातुके	ii, 4, 2.	
इत्येतेरिति	ii, 1, 12.	
ई.		
ईकारेति	ii, 1, 6.	

उकारस्य	उ. 3, 15
उकारान्ताच्च	iii, 1, 22.
उत्तममिति	iii, 1, 11.
उत्तमा इति	ii, 4, 14.
उत्तरपद इति	iii, 1, 12.
उत्पूर्व इति	iii, 2, 1.
उपसर्गेति	i, 1, 12.
उपसर्गस्त्वेति	iii, 3, 11.
ऊ.	
ऊम्मान्तानीति	2, 2, 1.
" "	2, 2, 8.
भा.	
भञ्जानामिति	iii, 2, 32.
भ.	
एकवचनेति	ii, 2, 15.
भुक्चमगानि	iii, 2, 15.
एकाक्षरम्	iii, 4, 4.
एकाक्षराणि	i, 3, 10.
एकाक्षेति	ii, 3, 6.
एकार इति	ii, 1, 2.
एकारादीनि	iii, 2, 8.
एकारादी च	i, 1, 9.
एकारान्ताच्च	iii, 1, 21.
एकारान्ताणि	ii, 2, 14.
एकारान्ताणि	ii, 1, 14.
एके न	i, 1, 14.
एवा	ii, 2, 7.
"	ii, 2, 12.
"	ii, 2, 21.
"	ii, 2, 21.
"	ii, 2, 21.

क.	
ककारादि	iii, 2, 18.
कनी	iii, 2, 16.
कन्यया	ii, 1, 1.
कमेति	i, 3, 4.
कस्मलि	iii, 2, 28.
काव्य	i, 2, 11.
कृणोतु	iii, 1, 8.
कृती	iii, 2, 20.
कृदन्ते	i, 1, 10.
"	ii, 3, 8.
ख.	
ख्यातामिति	iii, 2, 11.
ग.	
गणिपुत्र	i, 1, 11.
गमी	iii, 2, 15.
गमित्री	iii, 1, 15.
गोपा	ii, 2, 11.
प्राणा	ii, 2, 20.
ङ.	
ङकार	ii, 3, 25.
ङग्याम	iii, 2, 4.
च.	
चकारादि	i, 2, 11.
चयोगात्	i, 1, 21.
छ.	
छन्दसि	ii, 3, 3.
ज.	
जाति	i, 2, 8.

त.	
तकारान्ताणि	iii, 2, 3.
तकारान्ते	ii, 4, 16.
तद्वर्ण	i, 2, 15.
तमिति	ii, 4, 13.
तमौ	iii, 2, 14.
ताव	ii, 2, 22.
तामधुमा	iii, 2, 24.
तिर्यम्	iii, 2, 31.
तृतीया	ii, 2, 3.
ते प्रथम	ii, 3, 10.
त्वं	iii, 2, 26.
थ.	
थशिना	i, 2, 12.
थवातो	ii, 4, 1.
थन्तपाद	ii, 4, 6.
थीथीथ	ii, 1, 8.
थीथीपथ	iii, 2, 4.
थेयताइन्द्रे	iii, 4, 2.
थि	ii, 2, 10.
"	ii, 3, 14.
थितकाराणि	ii, 2, 10.
थितीय	i, 2, 6.
थितीयस	iii, 3, 18.
थितकाराणि	ii, 2, 17.
थिन्मिति	i, 1, 15.
थिन्मिति	ii, 2, 17.
थिन्मिति	ii, 2, 17.
थिन्मिति	i, 3, 12.
थिन्मिति	i, 1, 4.
थिन्मिति	i, 2, 1.

न.	
नकारस्य	iii, 3, 1.
"	iii, 3, 2.
नकारान्ताणि	ii, 4, 18.
नकारान्ताणि	ii, 4, 16.
नकारावग्रहे	ii, 3, 26.
नद्यो वेशन्ताः	iii, 2, 25.
नपुंसकम्	i, 2, 9.
नपुंसकम्	i, 2, 4.
नलोपे	ii, 4, 7.
न हीति	i, 1, 26.
नाना	ii, 3, 19.
नाम	iii, 2, 20.
निपात	iii, 3, 21.
निपात	ii, 2, 22.
प.	
पञ्चम्याः	iii, 2, 6.
पति	ii, 2, 11.
पदमिति	i, 1, 3.
पदमिति	i, 1, 9.
पयति	ii, 4, 11.
पनी	iii, 2, 17.
पञ्चम्यानि	i, 1, 16.
पञ्चम्यानि	i, 1, 17.
पञ्चम्यानि	ii, 1, 18.
पञ्चम्यानि	ii, 4, 9.
पञ्चम्यानि	ii, 4, 10.
पञ्चम्यानि	i, 2, 8.
पूर्वपद	i, 3, 1.
पूर्वपदात्	iii, 3, 10.
पूर्वपदी	iii, 1, 17.
पूर्वपदी	ii, 1, 7.

LXII

APPENDIX I.

प्रतिषेधे०	ii, 3, 24.	उत्तयेय०	ii, 4, 5.
प्रत्यक्षाम्	ii, 1, 5.	जैमिनिदेहे	ii, 2, 2.
प्रथमस्य	iii, 3, 17.	व.	
प्रपा०	ii, 2, 16.	वचनात्परेण	i, 1, 28.
प्रोवीर्यः	ii, 3, 1.	वर्णलिङ्ग०	iii, 4, 6.
म.		वर्णलोप०	iii, 4, 7.
मृते०	ii, 3, 2.	वाक्चलिपर्यये	i, 1, 20.
भूतिधार०	ii, 2, 17.	वाचोगाद०	i, 1, 22.
म.		विहारे०	iii, 2, 22.
मकार०	ii, 3, 27.	विषेय०	iii, 1, 19.
मकारान्तानि	ii, 4, 17.	वियाः	ii, 2, 10.
मत्तौ ह्रस्वः	iii, 1, 9.	विस्वनीयस्य०	iii, 3, 7.
महो देवस्य०	i, 2, 15.	इयमः	ii, 1, 10.
य.		आप्राचीनि	i, 1, 19.
यकारलोपः	ii, 1, 8.	श.	
यकारादौ	iii, 1, 14.	शक्त्य०	ii, 1, 5.
यकारान्तः	iii, 2, 12.	यकारादौ	ii, 2, 9.
उया०	iii, 3, 5.	युपयेप्यम्	iii, 1, 16.
यथेति निपातः	i, 3, 5.	प.	
यथाशास्त्रम्	iii, 2, 8.	यत्	iii, 1, 7.
यदिति	i, 1, 27.	यत्स्य०	iii, 3, 8. = २८४
यानि०	ii, 1, 15.	स.	
यो भक्ष्येन०	iii, 2, 21.	उद्दिष्टायाम्	iii, 1, 10.
र.		कृतेः	ii, 1, 3.
रयिदाः	ii, 4, 3.	कृते०	iii, 2, 29.
रेफप्रकृति	iii, 1, 1.	कृन्ते	iii, 2, 33.
रेफमप्ये	iii, 2, 9.	कृन्तम्	iii, 4, 3.
"	iii, 2, 10.	कृन्तानाधिकरण०	ii, 4, 4.
रेफादि	iii, 2, 19.	कृत्कारणि	ii, 4, 12.
ल.		कृत्तेलिङ्ग०	i, 3, 13.
उत्सकारणानि	i, 1, 24.	"	iii, 3, 16.

APPENDIX I.

LXIII

मात्रासाह०	iii, 3, 19.	स्वरितान्तानि	ii, 3, 23.
मु इति	ii, 3, 28.	स्वशब्देन	ii, 3, 29.
स्वनयन०	ii, 2, 19.	ह.	
स्वरलिङ्ग०	iii, 4, 5.	हकारान्तः	iii, 2, 13.
स्वरान्तानि०	ii, 2, 11.	हैरण्यः	iii, 2, 23.
	ii, 2, 13.	हस्तोपधस्य	iii, 3, 3.
स्त्रीबहुवचनम्	ii, 2, 18.		

APPENDIX III.

Index to the Grammatical technique used
in the treatise.

अ.	आवाध=उत्तर=
अत् (?) उपरत्वम्	followed by etc.
=short अ	ii, 3, 4.
अयतनी	ii, 2, 6.
अधिकरण in	ii, 1, 14; etc.
the sense of	i, 1, 18, 23;
grammatical	i, 2, 2; i, 3, 7;
relation e. g.	iii, 1, 3. etc.
case etc.	आनेदित (समास) iii, 1, 5.
अनार्थ (इति)	in the sense of
अनिम्	not double with
अनिषातः	अन् prefixed iii, 1, 6.
अनुदात्त i, 1, 19; i, 3, 2;	इ.
ii, 2, 7.	इ as a suffix to
अपवादः i, 3, 1, 8.	denote roots iii, 2, 1.
अभ्यासः iii, 3, 14.	इय iii, 3, 13.
अव्ययम् iii, 1, 2;	उत्तरपद=that
iii, 2, 7.	which follows. ii, 3, 11.
अवग्रहः ii, 3, 25; ii, 4, 5.	उत्तमाः=nasals. ii, 4, 14.
अभ्यासः=आवृत्तिः ii, 3, 20.	उदात्त i, 1, 4, 23.
आ.	i, 2, 5, 6, 7, 10, 16;
आख्यातम् i, 1, 12, 18,	i, 3; 14; ii, 3, 11, 23;
i, 3, 3, 6; ii, 2, 5.	ii, 4, 1.
आगमः iii, 1, 18;	उपधा ii, 1, 15;
iii, 4, 7.	iii, 3, 4. etc.
आत्मनेभाषा iii, 4, 7.	उपसर्ग i, 1, 10, 12;
आदेशः ii, 1, 2.	iii, 2, 6.
	उपाचार iii, 1, 7.

APPENDIX III.

LXXV

ऊ.	तृतीया (case) ii, 2, 3;
ऊष्मन् ii, 2, 1, 8, 11.	iii, 2, 26.
ए.	द.
एकवचनम् ii, 1, 11.	दीर्घः (=long) ii, 3, 1.
etc.	iii, 1, 14.
एकादेश=one substitute	द्वन्द्व (समास) iii, 4, 2.
for more than one.	द्विवचनम् ii, 2, 14.
ii, 3, 6.	घ.
क.	धातुः i, 1, 11.
कृदन्त i, 1, 10; ii, 3, 8;	न.
iii, 2, 4.	नति i, 1, 15.
कम् (संयोग=पाठ) iii, 2, 8.	नपुंसकम् i, 2, 4, 9;
क्षेपः i, 3, 14.	ii, 2, 22.
ग.	नाम (noun) i, 3, 3.
गतिः i, 1, 11.	निपात i, 3, 4, 5; iii, 3, 21.
घ.	नैगमी ii, 3, 22.
गोष=soft, sonant	प.
iii, 1, 1.	पद - } i, 1, 18.
छ.	पररूप (Phenomenon)
छन्दः to denote वेद	ii, 1, 5.
as a different linguistic	परस्मैभाषा iii, 4, 7.
stage, as in	पञ्चपदी i, 3, 14.
Pāṇini ii, 3, 3; iii, 3,	पश्मि iii, 3, 6.
14; iii, 4, 6.	पार्श्वद i, 1, 1.
त.	पुंसि (masculine) ii, 1, 15;
तद्धित i, 2, 12.	ii, 4, 6.
ति=Pāṇinian	प्रकृति ii, 3, 9; iii, 1, 3.
तिप्=Suffix to denote	प्रकृतिभाव ii, 3, 26.
roots. ii, 1, 11;	प्रकृति-आदेश ii, 4, 5.
iii, 1, 4; iii, 2, 5.	प्रत्यय i, 2, 14; ii, 1, 8.
	प्रेषणी ii, 1, 11; ii, 3, 21.
	उत iii, 4, 7.

LXXVI

APPENDIX III.

ब.	विग्रहः	iii, 2, 6.
बहुवचनम्	विभक्ति	ii, 1, 2.
बहुलम्	विसर्जनीय	ii, 2, 10;
भ.	iii, 1, 10; iii, 3, 1.	
भूत (Past)	व्यञ्जन	ii, 3, 5.
ii, 3, 2; ii, 4, 3.	व्यवाय-अन्तर्धान	ii, 4, 4.
म.	स.	
भटु, (Possessive suffix)	सप्तमी	ii, 1, 6.
iii, 1, 9; iii, 3, 15.	संहिता (text)	i, 1, 2.
मध्यम (पुरुष)	संहिता=सन्धिः	ii, 3, 3;
ii, 3, 21.	iii, 1, 10.	
र.	संयोग	ii, 2, 8.
रेफ	समास	iii, 1, 5.
iii, 2, 9, 10;	समस्त	iii, 4, 3.
iii, 3, 2.	सार्वधातुक	ii, 4, 2.
ल.	स्त्री (feminine)	ii, 1, 15.
लिङ्ग	स्वर (accent)	i, 1, 20.
लोप	स्वर (Vowel)	ii, 2, 1.
i, 1, 20; ii, 1, 4;	स्वरित	i, 3, 9, 10, 11;
iii, 4, 7.	ii, 3, 23.	
व.	ह.	
वचन (number)	सूक्तनी	iii, 2, 5.
i, 3, 13.	ह्रस्व	ii, 1, 15.
etc.		
वर्ग (class)		
वर्ण		
iii, 3, 3.		
ii, 3, 8.		

APPENDIX IV.

Tabulated index to Atharvan Passages.

Cited or referred to in the Text.

I	IV, 5, 1.	ii, 1, 10.
I, 1; 1, 3, 4.	" 7, 3.	iii, 2, 31.
" 7, 5.	" 11, 4.	ii, 1, 13.
" 10, 4.	" 16, 4-5.	ii, 1, 13.
" 12, 1.	" 24, 3.	ii, 1, 10.
" 19, 2.	" 33, 3.	iii, 2, 33.
" 22, 2.	" 40, 1.	ii, 1, 13.
" 25, 2.	V	
" 33, 4.	V, 2, 7.	iii, 2, 32.
" 35, 1.	" 2, 8.	i, 2, 15.
II	" 2, 9.	iii, 2, 32.
II, 6, 1.	" 3, 6.	i, 2, 2.
" 6, 5.	" 4, 10.	i, 2, 2.
" 7, 2.	" 5, 3.	ii, 1, 1.
" 12, 6.	" 6, 1.	ii, 1, 13.
" 30, 3.	" 7, 9.	ii, 2, 10.
III	" 9, 8.	ii, 2, 14.
III, 2, 5.	" 11, 4.	ii, 2, 22.
" 3, 1.	" 13, 6.	iii, 3, 19.
" 12, 5.	" 17, 8.	i, 2, 8.
" 13, 1.	" 18, 8.	iii, 2, 28.
" 16, 6.	" 18, 8.	i, 2, 8.
" 23, 6.	" 23, 2.	ii, 2, 10.
" 31, 11.	" 23, 6.	ii, 1, 13.
IV	" 29, 1.	ii, 1, 13.
IV, 1, 6.	" 29, 4.	ii, 2, 33.
" 1, 11.	" 31, 12.	iii, 1, 16.

